

Janusz Kowal

Indult eksklaustracji w normach Kodeksu Prawa Kanonicznego i praktyce Kurii Rzymskiej

---

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 40/1-2, 115-146

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ KOWAL

**INDULT EKSKLAUSTRACJI W NORMACH
KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO
I PRAKTYCE KURII RZYMSKIEJ**

T r e ś ć – Wstęp. – 1. Kategorie eksklustracji. – 2. Eksklustracja zwykła na okres do trzech lat. – 3. Eksklustracja zwykła na okres przekraczający 3 lata. – 4. Eksklustracja mniszek. – 5. Eksklustracja nałożona. – 6. Eksklustracja kwalifikowana. – 7. Skutki eksklustracji. – Zakończenie.

Wstęp

Jednym z istotnych elementów życia zakonnego jest, obok podjętego przez śluby zachowania rad ewangelicznych, zobowiązanie do życia we wspólnocie. Stąd też Kościół odpowiednimi normami reguluje każdą sytuację wymagającą zawieszenia lub odejścia od życia wspólnego. Pośród tych norm jedną z najistotniejszych jest instytucja eksklustracji czyli pozwolenie na prawny pobyt członka poza własnym instytutem.

Pewne ślady udzielania pozwoleń na pobyt poza wspólnotą spotykamy już w początkach zorganizowanych form życia zakonnego. Natomiast rozwój doktryny i elementów substancjalnych dzisiejszej instytucji eksklustracji nastąpił w XVI i XVII wieku; dwudziesty wiek, a szczególnie okres obowiązywania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, jest czasem rozwoju nowych form udzielania pozwoleń na czasowy pobyt poza instytutem. Obecny Kodeks oraz istniejące problemy wskazują na ciągłą konieczność istnienia eksklustracji, a także wielką jej użyteczność w zarządzaniu trudnościami życia wspólnego.

Celem niniejszego artykułu jest analiza norm prawnych dotyczących instytucji eksklustracji a zawartych w aktualnie obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego. Dla łatwiejszego naświetlenia problemu kolejno będą omawiane stosowane obecnie formy eksklustracji, analizowane dodatkowo według właściwych sobie elementów.

1. Kategorie eksklaustracji

Wcześniejsze ukazanie historycznego rozwoju instytucji eksklaustracji oraz przepisów uprzednio obowiązujących przy jej stosowaniu¹ pomoże nam teraz w lepszym naświetleniu i rozumieniu tak norm dotyczących tej instytucji zawartych w aktualnie obowiązującym Kodeksie jak i obecnej praktyki Kongregacji Instytutów Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

Kanony 686 i 687 Kodeksu Prawa Kanonicznego poświęcone w całości instytucji eksklaustracji zostały umieszczone przez prawodawcę w rozdziale poświęconym kwestii wyłączenia członków z instytutu, i stanowią pierwsze unormowania w liczącym 8 kanonów artykule traktującym o wyjściu z instytutu. Aktualnie eksklaustracja jest więc formą wyłączenia, czasowego i częściowego, z instytutu do którego należy zakonnik. Wykazując pewne podobieństwo do instytucji prawnej nieobecności w domu instytutu, różni się od niej w sposób zasadniczy. Prawna nieobecność jest w swej istocie jedynie fizycznym oddaleniem z domu zakonnego, bez żadnych zmian w obowiązkach i prawach nieobecnego zakonnika, zaś eksklaustracja oznacza czasowe wyłączenie z instytutu wraz ze wszystkimi konsekwencjami prawnymi tego faktu: zawieszeniem praw i obowiązków nie dających się pogodzić z nową formą życia, zachowywaniem ślubów zakonnych, obowiązków z nich płynących i zależności od przełożonych². Prawodawca podkreśla różnice tych instytucji także przez sam fakt ich rozdzielenia w Kodeksie Prawa Kanonicznego i umiejscowienia prawnej nieobecności w kan. 665 normującym obowiązek życia we wspólnocie³. Taki stan faktyczny nie może jednakże wykluczyć dyskusji i prób innego traktowania eksklaustracji, np. tendencji

---

¹ Zob. J. K o w a l, *Geneza i rozwój instytucji eksklaustracji*, Prawo Kanoniczne, (=PK), 37 (1994), 1-2, s. 47-72.

² Podobnie jak to miało miejsce w poprzednim Kodeksie. Por. szerzej na temat różnic między tymi instytucjami: P. V. P i n t o, „*Exclaustratio*” et „*absentia a domo*” *des religieuses*, *Studia Canonica*, 11 (1977), s. 389-402; N. M a s i, *Legittima assenza ed esclaustrazione*, Parma 1959.

³ Kanon ten znajduje się w rozdziale o *Obowiązkach i prawach instytutów oraz ich członków*. Także Kodeks z 1917 r. podkreślał tę różnicę umieszczając kanony o eksklaustracji w rozdziale *O wyjściu z instytutu*, a kan. 606 o prawnej nieobecności jako ostatni wśród kanonów poświęconych klauzurze. Por. J. T o r r e s, *La procedura di esclaustrazione del consacrato*, w: *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Libreria editrice Vaticana 1992, (= T e n z e, *Procedimento di esclaustrazione del religioso*, *Informationes SCRIS*, 18 (1992) n. 1, s. 53-78), s. 315.

do zrównywania obu instytucji lub przynajmniej negowania eksklaustracji jako instytucji wyłączającej członka z jego instytutu⁴.

Koncepcja prawna instytucji eksklaustracji, ukształtowana w głównej mierze przez unormowania Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku pozostała w obecnym Kodeksie niezmienną⁵. Rozwinęły się natomiast formy udzielania indultu. Kanon 686 Kodeksu z 1983 r. oraz praktyka Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego pozwalają na wyróżnienie obecnie 5 kategorii eksklaustracji⁶:

- 1) eksklaustracja zwykła, udzielana z ważnej przyczyny przez najwyższego przełożonego na prośbę zainteresowanego i na okres nie przekraczający trzech lat;
- 2) eksklaustracja zwykła na okres przekraczający trzy lata, udzielana przez Stolicę Apostolską lub biskupa diecezjalnego, gdy idzie o instytuty na prawie diecezjalnym;
- 3) eksklaustracja mniszek, zawsze zarezerwowana Stolicy Apostolskiej;
- 4) eksklaustracja nałożona przez Stolicę Apostolską lub biskupa diecezjalnego na prośbę najwyższego przełożonego;
- 5) eksklaustracja kwalifikowana udzielana przez Stolicę Apostolską w specjalnych przypadkach kapłanom zakonnym⁷.

Pomimo rozwoju form udzielania indultu, skutki eksklaustracji, poza drobnymi wyjątkami, pozostają wspólne dla wszystkich eksklaustrowa-

---

⁴ Na przykład G. Ghirlanda, *Il Diritto nella Chiesa mistero di comunione. Compendio di diritto ecclesiale*, Roma 1990, s. 205-207, umieszcza eksklaustrację nie w części dotyczącej wyłączenia członków z Instytutu, ale w rozdziale poświęconym życiu wspólnemu.

Jak słusznie zauważa E. McDonough, *Exclaustration: canonical categories and current practice*, *The Jurist*, 49 (1989), s. 605, obecne umieszczenie instytucji eksklaustracji wśród norm dotyczących wyłączenia z instytutu, bez należytego rozdzielenia jej od przepisów dotyczących odejścia definitywnego, powoduje iż to umiejscowienie staje się nieodpowiednie.

⁵ Koncepcja ta została szczegółowo przedstawiona w: J. Kowal, j.w., s. 48-49 oraz 55-56.

⁶ Autorzy większości ogólnych komentarzy dokonują jedynie rozróżnienia na eksklaustrację zwykłą i nałożoną, jednak w opracowaniu poświęconym wyłącznie instytucji eksklaustracji słuszniejsze wydaje się dokonanie bardziej szczegółowego podziału, przyjętego za: J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 319-320.

⁷ Choć Kodeks nie wspomina o jej istnieniu, to jednak była i jest stosowana w praktyce Kongregacji po dzień dzisiejszy. Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 330; M. Russmann, *Exclaustration, its nature and use according to current law*, Roma 1995, s. 21-23.

nych⁸. Stąd omawiając obecnie szczegółowo normy aktualnie obowiązujące, dokonamy tego przedstawiając najpierw kolejne kategorie eksklaustracji a następnie ukazując skutki jakie niesie z sobą wykonanie indultu. W przypadku, gdy pewna forma pociąga za sobą dodatkowe skutki, które nie zostały określone w kan. 687, wspomnimy o nich w trakcie jej omawiania.

2. Eksklaustracja zwykła na okres do trzech lat

Gdy zakonnik, który jest profesem ślubów wieczystych, ma ważny powód, dla którego czuje się wezwany do odejścia od życia wspólnotowego i rozluźnienia więzów ze swoim instytutem, może prosić swego przełożonego generalnego o udzielenie indultu eksklaustracji. Przełożony zaś po zbadaniu powagi przyczyny oraz otrzymaniu zgody swej Rady i zgody ordynariusza miejsca, na którym zakonnik będący duchownym ma zamieszkać, może udzielić indultu na okres nie przekraczający trzech lat⁹. Analizując tę formę eksklaustracji powinniśmy szczegółowo zbadać kolejne jej elementy.

a) Przyczyna

Norma podana w omawianym kanonie wskazuje jedynie, iż przyczyna musi być ważna¹⁰, nie określając jaka lub jakiego typu być powinna. Stąd wydaje się, iż pozostają aktualne tradycyjne motywy eksklaustracji¹¹, choć zdania komentatorów na ten temat nie są jednoznaczne. Większość z nich opowiada się za przyczynami tradycyjnymi¹². Wśród pozostałych jedni sugerują, iż przy zaistnieniu tradycyjnych przyczyn wystarczy pozwolenie na pobyt poza domem instytutu udzielone na mocy kan. 665¹³, zaś obecnie do

⁸ Skutki te zostały określone przez prawodawcę w kan. 687 KPK.

⁹ Por. kan. 686 § 1.

¹⁰ *Gravi de causa* według łacińskiego brzmienia kan. 686 § 1.

¹¹ Np. chęć pomocy ubogim lub chorym rodzicom, gdy nie można zaistniałej sytuacji zaradzić w inny sposób, udzielenie pomocy w innej parafii lub diecezji, długotrwałe leczenie, wypoczynek czy też niezależna od zakonnika zaistniała sytuacja polityczna.

¹² Por. np. D. J. A n d e r s, *Il diritto dei religiosi. Commento al Codice. Versione della quarta edizione spagnola*, Roma 1996, s. 600; A. C a l a b r e s e, *Gli istituti Religiosi. Lineamenti di diritto canonico*, Roma 1986, s. 328; J. R. B a r, J. K a ł o w s k i, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego*, Warszawa 1985, s. 178; F. B o g d a n, *Prawo zakonów, instytutów świeckich i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Poznań 1988, s. 327.

¹³ Jest to stwierdzenie prawdziwe odnośnie do nieobecności z powodu choroby zakonnika lub z powodu apostolatatu prowadzonego w imieniu instytutu, dla których można na mocy tegoż kanonu udzielić pozwolenia na pobyt poza domem instytutu bez ograniczeń czasowych, co podkreślają m.in. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 312.

eksklaustracji potrzebne są przyczyny wymagane uprzednio do eksklaustracji kwalifikowanej¹⁴. Inni zaś twierdzą, iż wystarczającymi przyczynami eksklaustracji są także te, dla których udziela się pozwolenia na pobyt poza domem instytutu (z kan. 665), ale jeśli są same w sobie poważne¹⁵. Mogą one pochodzić tak ze strony zakonnika, np. konieczność pomocy starszym czy chorym rodzicom, jak i ze strony instytutu, np. konieczność zbadania określonego miejsca pod kątem ewentualnej fundacji¹⁶ lub prowadzenie prac na prośbę Hierarchii lokalnej lecz nie będących apostołatem w imieniu instytutu¹⁷.

Wszyscy komentatorzy kodeksowi zgodnie podkreślają w myśl kan. 686, iż przyczyna eksklaustracji musi być poważna. Powaga jej jest wymagana dla udzielenia indultu, a więc winna istnieć i być poważna obiektywnie, tak z powodu efektów kanonicznych jak i konsekwencji praktycznych jego udzielenia. Niektórzy autorzy dodają także, iż przyczyna dodatkowo winna być prawdziwa, „słuszna oraz uwzględniona z wielką roztropnością po

---

oraz E. Gilbert, *Separation from Religious Institutes*, *The Jurist*, 2 (1984), s. 460-461.

¹⁴ Por. E. Gilbert, j.w., s. 460.

¹⁵ Por. A. Calabrese, j.w., s. 328, przyp. 3.

¹⁶ Por. tamże, s. 328.

¹⁷ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 322.

Cytowana już powyżej pozycja M. R u e s s m a n n, *Exclaustration, its nature and use according to current law*, Roma 1995, będąca aktualnie najnowszym i najbardziej wyczerpującym studium dotyczącym eksklaustracji, przytacza, gdy chodzi o przyczyny, opinie różnych autorów, zwłaszcza z obszaru zachodniej Europy i Ameryki Północnej, komentując tak Kodeks z 1917 r. jak i aktualny (s. 92-102).

Jednakże istotną nowością tej pozycji jest fakt, iż Autorka, oprócz prezentacji aktualnego prawa oraz doktryny kanonistycznej w omawianej materii, przedstawia również, w drugiej części pracy, wyniki analizy dokumentów z Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego dotyczących 223 przypadków eksklaustracji (wszystkie datowane na 1988 rok). Przyczyny w tych wszystkich wypadkach można, według Autorki (s. 319), uogólnić do 12 kategorii: a) wątpliwości dotyczące powołania; b) prowadzenie prac pastoralnych, także na rzecz diecezji; c) pomoc chorym rodzicom; d) pomoc choremu rodzeństwu; e) inne przyczyny rodzinne lub będące w związku z rodziną; f) własne zdrowie (fizyczne i/lub psychiczne); g) niemożność prowadzenia życia wspólnego; h) życie eremickie; i) zakładanie nowego instytutu; j) przejście do innego instytutu; k) studia uniwersyteckie; l) inne.

Na dalszych stronach pracy znajdujemy dokładny opis poszczególnych kategorii (s. 320-324), a następnie analizy biorące pod uwagę płeć petenta (s. 328 n.), a także w przypadku niewiast: kraj (s. 336 n.), wiek (s. 341 n.), czas od pierwszej profesji (s. 344 n.), itp.

zastosowaniu innych uprzednich środków zaradczych¹⁸. Dodatek ten wydaje się być konsekwencją norm ogólnych prawa kanonicznego odnośnie do ważności reskryptów¹⁹. Oceny powagi przyczyn dokonuje zawsze przełożony kompetentny do udzielenia indultu²⁰, czyli przy omawianej obecnej formie będzie nim najwyższy przełożony.

b) Profes ślubów wieczystych

Obecny Kodeks Prawa Kanonicznego nie przewiduje możliwości udzielenia indultu eksklaustracji na prośbę profesa ślubów czasowych. W kanonach 638-639 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku brakowało tego określenia, obecnie zaś jest wyrażone w wyraźnych słowach, choć w praktyce nie zawsze przestrzegane. Nie zawsze, bowiem J. Torres, podsekretarz Kongregacji Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, informuje, iż praktyka Stolicy Świętej w udzielaniu eksklaustracji nie zważa na to ograniczenie, gdy istnieją rzeczywiście poważne przyczyny²¹. Jednak zasadą pozostaje norma, iż proszący o udzielenie eksklaustracji musi być profesem ślubów wieczystych, gdy indultu ma udzielić najwyższy przełożony. Zasadę tę potwierdza fakt, iż profes ślubów czasowych może cele i skutki związane w tym wypadku z eksklaustracją osiągnąć w inny sposób²², a przełożony ma dużą możliwość wyboru bardziej odpowiednich środków prawnych. Wśród nich można wyliczyć: pozwolenie na przebywanie poza domem instytutu (kan. 665 § 1), które możnaby przedłużać aż do wygaśnięcia ślubów, niedopuszczenie do złożenia następnej profesji członka, którego profesja czasowa wygasła (kan. 689 § 1) lub udzielenie indultu odejścia (kan. 688 § 2).

Ponadto myśl prawodawcy²³ przy ustanawianiu tej normy wydaje się brać pod uwagę fakt, iż istnieje obiektywna niezgodność pomiędzy eksklaustracją a junioratem lub okresem profesji czasowej, w czasie których zakonnik winien uczyć się i przysposabiać do przeżywania życia zakonnego we

¹⁸ J. R. B a r, J. K a ł o w s k i, j.w., s. 178. Por. także D. J. A n d e r s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 600.

¹⁹ Kan. 63 § 1 i 2.

²⁰ Por. D. J. A n d e r s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 600.

²¹ Zob. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 322, przyp. 23.

²² Por. F. B o g d a n, j.w., s. 326, przyp. 11; E. M c D o n o u g h, j.w., s. 578-579. N. B. M. R u e s s m a n n nie wspomina, by wśród analizowanych 223 przypadków z 1988 roku, był choć jeden dotyczący profesu ślubów czasowych.

²³ Myśl, którą winniśmy także brać pod uwagę przy interpretacji prawa zgodnie ze wskazaniami kan. 17 KPK.

wspólnocie instytutu²⁴. Według J. Torresa²⁵ członkowie grupy studiów i Komisji Kodyfikacyjnej byli świadomi trudności jakie powstają, gdy zakonnik zachowuje prawo powrotu do instytutu po latach eksklaustracji lub po dłuższej próbie pobytu w innym instytucie. Ta świadomość doradzała jednocześnie, by nie tworzyć takiej możliwości dla tych członków instytutu, którzy nie są z nim związani zbyt mocnymi więzami, pozostawiając przełożonym możliwość stosowania pewnego rozeznania tak odnośnie do wyjścia członka z instytutu, jak i do jego powrotu.

c) Najwyższy przełożony

Władza udzielenia indultu eksklaustracji została przyznana przez prawo²⁶ wyłącznie najwyższemu przełożonemu po wypełnieniu przez niego dwóch warunków: uprzedniego uzyskania zgody swojej Rady oraz zgody ordynariusza miejsca, gdy chodzi o zakonnika będącego duchownym. Termin *Supremus Moderator* użyty w kanonie wskazuje na przełożonego generalnego, a także na tego, kto go zastępuje posiadając władzę zastępczą lub delegowaną, a jednocześnie wyklucza innych przełożonych wyższych oraz przełożonych domów²⁷. Do najwyższego przełożonego należy także ocena powagi przyczyn zanim poprosi swoją Radę o zgodę, a także samo udzielenie lub nieudzielenie indultu po otrzymanej już zgodzie Rady²⁸.

Oba warunki czyli zgoda rady i zgoda biskupa wymagane są do ważności aktu. Nie może więc przełożony ważnie udzielić indultu wbrew zgodzie Rady lub biskupa, gdyż według postanowień kan. 127 ważność udzielenia zależy właśnie od otrzymania tej zgody. Sama zaś Rada w myśl tegoż kanonu powinna wyrazić zgodę bezwzględną większością głosów tych, którzy są obecni²⁹.

W przypadku zakonników będących duchownymi, czyli kapłanów i diakonów³⁰, dodatkowym warunkiem jest wspomniane już uzyskanie zgody ordynariusza miejsca, na którym zakonnik ma zamieszkać. Członek instytutu będący duchownym w czasie eksklaustracji pozostaje praktycznie poza władzą własnego ordynariusza zakonnego. Aby więc zapobiec takiej

²⁴ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 322.

²⁵ Tamże, s. 323, przypis 24.

²⁶ Kan. 686 § 1.

²⁷ Por. A. Calabrese, j.w., s. 328.

²⁸ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 323.

²⁹ Kan. 127 § 1. Por. J. Kałowski, *Udział przełożonego instytutu życia konsekrowanego w radach*, PK 29 (1986), 3-4, s. 79.

³⁰ Kan. 266 KPK.

sytuacji i zadośćuczynić wymaganiom prawa stanowiącym, iż nie może być duchownych nikomu nie podlegających czyli tułaczy³¹, nałożona została konieczność uzyskania zgody tego ordynariusza, w którego diecezji eksklaustrowany zakonnik będzie zamieszkiwał i wykonywał czynności kapłańskie. Gdyby zaś po upływie pewnego czasu chciał zmienić miejsce zamieszkania, wtedy powinien najpierw postarać się o zgodę ordynariusza nowej diecezji. Wydaje się, iż w przypadku zmiany miejsca pobytu może prosić ordynariusza tak osobiście jak i przez najwyższego przełożonego³².

d) Na okres nie przekraczający trzech lat

Treść kan. 686 § 1 wskazuje na to, iż ograniczeniu nie podlega sama eksklaustracja, ale władza udzielenia tego indultu przyznana najwyższemu przełożonemu. Stąd jedynym pewnym wnioskiem płynącym z podanej tu normy, jest ten, iż powyżej trzech lat eksklaustracji najwyższy przełożony nie ma uprawnień. Zaś do trzech lat przełożonemu wolno udzielić indultu według swego rozeznania (oczywiście po uprzednim spełnieniu omówionych powyżej warunków), a krótsze okresy są zalecane prawie zawsze³³. Według Gilberta³⁴, trzyletni okres powstał przez zastosowanie w prawie powszechnym odnoszącym się do wszystkich zakonników okresu czasu na jaki była udzielana eksklaustracja kwalifikowana. Dalsze postanowienia kan. 686 § 1 wskazują, iż przedłużenie lub udzielenie indultu na okres przekraczający trzechlecie należy do kompetencji innych przełożonych kościelnych. Postanowienie to nie jest jednak jednoznacznie interpretowane przez kanonistów. Niektórzy z komentatorów³⁵ twierdzą, iż nie można w tym wypadku odnowić indultu eksklaustracji dla tej samej przyczyny. Można natomiast wydać nowy indult z innej niż uprzednia przyczyny, który pozwoli zakonnikowi kontynuować pobyt poza instytutem nawet bez obowiązku powrotu do niego pomiędzy jednym a drugim indultem. Inni komentatorzy³⁶ interpretując słowa kanonu ściśle literalnie utrzymują, iż każde przedłużenie³⁷ jest

³¹ Kan. 265 KPK.

³² Por. A. Calabrese, j.w., s. 328.

³³ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 323.

³⁴ *Separation from Religious Institutes*, j.w., s. 460.

³⁵ M. in. A. Calabrese, j.w., s. 329.

³⁶ M.in. D. J. Andres, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 599-600; J. Beyer, *Risposte a questioni e dubbi sul nuovo diritto degli Istituti di vita consacrata*, n. 47, *Vita consacrata*, 1985, s. 763-764.

³⁷ A więc także wchodziłoby tu w rachubę przedłużenie np. o rok indultu udzielonego uprzednio na dwa lata.

zarezerowane władzy zewnętrznej spoza instytutu, a interpretacja w której rozumie się przedłużenie jako odnowienie ponad 3 lata przez interwencję kompetentnego przełożonego, po rozważeniu i wzięciu pod uwagę kontekstu, nie może być przyjęta³⁸. Miarodajny dla nas w tej materii J. Torres informuje, iż po 8 latach od wejścia w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego stałą praktyką Kongregacji Instytutów Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego jest przypisywanie przełożonym generalnym władzy udzielania do trzech lat eksklaustracji: tak w jednym akcie jak i (jeszcze lepiej) w kilku aktach na krótszy okres czasu, co pozwala utrzymać eksklaustrowanemu kontakt z instytutem³⁹.

e) *Indult eksklaustracji*

Chodzi w tym wypadku o indult formalny, będący aktem administracyjnym wydanym na piśmie przez kompetentną władzę wykonawczą⁴⁰ i posiadającym wymaganą formę. Powinna w nim zostać wyszczególniona sama prośba o indult ze strony ubiegającego się o niego członka instytutu oraz motywacja tej prośby a następnie informacja o uprzednim wypełnieniu warunków: uzyskanie przez przełożonego zgody Rady oraz zgody ordynariusza miejsca planowanego pobytu, gdy idzie o zakonnika będącego duchownym. Kolejne elementy, które winien zawierać indult to informacja o jego udzieleniu przez przełożonego generalnego wraz z określeniem czasu ważności, efektów, obowiązków eksklaustrowanego oraz zaznaczeniem daty i miejsca wydania. Wśród wspomnianych efektów powinny się znaleźć postanowienia co do możliwości używania przez eksklaustrowanego habitu zakonnego, pozbawienia głosu czynnego i biernego, obowiązku powrotu do instytutu na wezwanie przełożonego udzielającego indultu oraz zaznaczenie możliwości powrotu do instytutu gdy ustanie przyczyna, dla której indult został wydany⁴¹. W indulcie tym, jako że udzielany jest na prośbę zainteresowanego członka instytutu, nie jest konieczne zachowanie słuszności i miłości, co wyraźnie jest przez prawodawcę wymagane przy eksklaustracji nałożonej⁴².

³⁸ J. Beyer, j.w., s. 764.

³⁹ J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 323-324, przyp. 26. NB. opinie i stanowiska autorów, praktykę Kongregacji oraz dyskusje wokół projektu obowiązującej obecnie normy szeroko referuje: E. M c D o n o u g h, j.w., s. 582-584.

⁴⁰ Kan. 59 § 1 KPK.

⁴¹ Elementy, które winien zawierać indult eksklaustracji przytoczono za: J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 324. Por. także: E. M c D o n o u g h, j.w., s. 599; M. Reussmann, j.w., s. 256 n.

⁴² Por. D. J. Andres, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 660-661.

3. Eksklustracja zwykła na okres przekraczający 3 lata

Drugą wyróżnioną przez nas formą eksklustracji stanowi także eksklustracja zwykła, czyli udzielana na prośbę zainteresowanego członka instytutu, lecz udzielana na okres przekraczający trzy lata lub będąca przedłużeniem indultu udzielonego uprzednio przez przełożonego generalnego. Kan. 686 § 1 postanawia, iż przedłużenie indultu lub udzielenie go na okres przekraczający trzechlecie leży w kompetencji Stolicy Apostolskiej, a gdy idzie o instytuty na prawie diecezjalnym, jest zarezerwowane biskupowi diecezjalnemu. Nie pozbawione słuszności są opinie autorów próbujących umotywić te postanowienia hipotezą, iż częstsze przedłużanie indultu eksklustracji czy udzielanie go na dłuższy okres może prowadzić do całkowitego odejścia z instytutu, a na to może zezwolić tylko Stolica Apostolska lub biskup w instytutach na prawie diecezjalnym⁴³. Nie bez racji także twierdzą inni, iż celem zarezerwowania w tym wypadku władzy udzielenia indultu przełożonym zewnętrznym instytutu jest uniknięcie przedłużenia pospiesznego lub niesłusznego⁴⁴.

Przyczyny, dla których można prosić władze zewnętrzne o indult eksklustracji na okres dłuższy niż trzy lata wydają się być te same co przy eksklustracji udzielanej przez najwyższego przełożonego. Kanon 686 § 1 nie daje żadnych nowych określeń, prócz wymaganej wcześniej powagi przyczyn. Gdy zaś idzie o przedłużenie, to niektórzy autorzy sugerują, iż będzie można prosić o niego także dla ważnych przyczyn, ale dodają też, iż może to nastąpić również przy zmianie okoliczności, z powodu niekompetencji przełożonego lub dla rozwiązania trudnych sytuacji czy okoliczności⁴⁵.

Niezmiennie pozostaje także w tym wypadku unormowanie, iż korzystać mogą z tej formy eksklustracji ci członkowie instytutów, którzy są profesami ślubów wieczystych. Jednak, jak już powyżej wspomniano⁴⁶, Stolica Apostolska nie zważa na to ograniczenie gdy rzeczywiście istnieją poważne przyczyny.

Taka praktyka Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego wskazywałaby, iż przez analogię także biskupi diecezjalni udzielający indultu eksklustracji mogą to czynić dla profesów ślubów czasowych, gdy zajdą podobne okoliczności. Możliwość ta wydaje się

⁴³ Por. F. B o g d a n, j.w., s. 327-328.

⁴⁴ Por. J. B e y e r, j.w., s. 763-764.

⁴⁵ Por. tamże, s. 763.

⁴⁶ Zob. powyżej s. 120-121.

tym bardziej prawdopodobna, że zgodnie z kan. 87 biskupi posiadają władzę dyspensowania ustaw dyscyplinarnych.

Norma kodeksowa nie daje żadnej wzmianki o procedurze uzyskania tej formy indultu. Komentatorzy twierdzą, iż prośba winna być skierowana do przełożonego zewnętrznego za pośrednictwem i za zgodą najwyższego przełożonego instytutu. Natomiast dla odróżnienia od eksklustracji nałożonej najwyższy przełożony nie potrzebuje zgody swojej Rady na podjęcie takich działań⁴⁷.

Omawiana forma eksklustracji może być udzielona tylko przez przełożonego zewnętrznego instytutu czyli Stolicę Apostolską lub biskupa diecezjalnego.

Stolica Apostolska jest władzą kompetentną wobec instytutów zakonnych na prawie papieskim. Według kan. 361 przez Stolicę Apostolską rozumie się w Kodeksie nie tylko Biskupa Rzymskiego, ale także inne instytucje Kurii Rzymskiej. Struktura i kompetencje Kurii nie zostały określone w Kodeksie, lecz według kan. 360 określają je specjalne przepisy. W chwili wejścia w życie Kodeksu z 1983 roku przepisy te w głównej mierze zawarte były w Konstytucji Apostolskiej *Regimini Ecclesiae Universae* z 15 sierpnia 1967 r⁴⁸.

Według norm zawartych w tej Konstytucji trzy Kongregacje były kompetentnymi do udzielenia indultu eksklustracji: Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich⁴⁹ wobec członków instytutów zakonnych obrządku łacińskiego; Kongregacja Kościołów Wschodnich⁵⁰ wobec członków instytutów zakonnych obrządków wschodnich oraz Kongregacja Ewangelizowania Narodów⁵¹ czyli Rozkrzewiania Wiary wobec członków instytutów zakonnych powstałych lub pracujących na terenach misyjnych⁵².

---

⁴⁷ Por. D. J. A n d r e s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 600. Także J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 328, przyp. 27 zauważa, iż przełożony generalny rzeczywiście nie jest zobowiązany do uzyskania zgody Rady pod warunkiem, iż Konstytucje nie zawierają innego rozwiązania. Dodaje jednak, iż większość Konstytucji zakonnych posiada normy, iż przełożony generalny musi mieć zgodę swej Rady na wniesienie jakiegokolwiek sprawy do Stolicy Świętej.

⁴⁸ Konstytucja Apostolska *Regimini Ecclesiae Universae*, (= REU), 15 VIII 1967 r., AAS 59 (1967) 885-928; tekst polski w: *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, (= PPK), zebrał i przetłumaczył E. S z t a f r o w s k i, t. II, z 1, Warszawa 1970, n. 1469-1692.

⁴⁹ REU, n. 73 § 2.

⁵⁰ REU, n. 44.

⁵¹ REU, n. 86.

⁵² Zob. bliżej na ten temat: E. S z t a f r o w s k i, *Kuria Rzymska, Studium historyczno-kanoniczne*, Warszawa 1981, odpowiednio strony: 138 i n., 78 i n., 163 i n.

Przepisy te uległy zmianie po promulgacji Konstytucji Apostolskiej *Pastor Bonus*⁵³. Od tego momentu tylko dwie dykasteria Kurii Rzymskiej są kompetentnymi do rozpatrywania spraw eksklaustracji: Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego i Kongregacja Kościołów Wschodnich dla członków instytutów podległej każdej z nich. Kongregacja Ewangelizacji Narodów kontynuuje swoją zwierzchność nad instytutami zakonnymi tylko w aspekcie misjonarskim, a nie odnośnie do życia zakonnego jako takiego⁵⁴.

Wobec instytutów na prawie diecezjalnym kompetentny jest biskup diecezjalny. Kanon nie precyzuje w tym wypadku, który z biskupów diecezjalnych będzie kompetentny do udzielenia indultu. Wydaje się, iż przez analogię do norm odnośnie do indultu sekularyzacji⁵⁵ oraz do wydalenia⁵⁶ biskupem kompetentnym będzie biskup diecezji, gdzie znajduje się dom do którego należał członek instytutu. Byłoby to zgodne z ogólnym kryterium władzy wykonawczej, którą posiadający ją może wykonywać względem swoich własnych podwładnych, a nie względem obcych, tym bardziej gdy tylko przebywają czasowo albo przejazdem na jego terenie⁵⁷. W wypadku gdyby powyższe wyjaśnienia nie rozwiewały naszych wątpliwości należałoby odnieść się do autentycznej interpretacji udzielonej w podobnym (jeśli nie identycznym) wypadku przez Papieską Komisję Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1939 r. W swej odpowiedzi Komisja stwierdziła, iż właściwym w takim wypadku jest ordynariusz miejsca zamieszkania, a nie domu głównego⁵⁸.

Wyciągając wnioski z ówczesnych dyskusji⁵⁹ oraz obecnych rozważań możemy stwierdzić, iż kompetentnym będzie zawsze na pierwszym miejscu biskup diecezji w której członek instytutu ma zamieszkanie. W dalszej kolejności kompetentnymi mogą być biskupi diecezji, w których zakonnik

⁵³ Konstytucja Apostolska *Pastor Bonus* z 20 XI 1987 r., AAS 80 (1988) 841-934.

⁵⁴ *Pastor Bonus* n. 90. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 329.

⁵⁵ Kan. 688 § 1.

⁵⁶ Kan. 700.

⁵⁷ Kan. 136. Porównaj także J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 329.

⁵⁸ Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretando. *Responsa*. D.: Utrum verba loci ordinarius, de quibus in canone 638; designent Ordinarium loci commorationis religiosi, an Ordinarium loci domus principis. R.: Affirmative ad primam partem, negative ad secundam. AAS 31 (1939) 321. Por. także S. Goyeneche, *Adnotationes circa vim verborum Loci Ordinarii in can. 638, Commentarium pro Religiosis et Missionariis* (= CpR) 20 (1939), s. 216-218.

⁵⁹ Które dotyczyły także samego pojęcia *commoratio*. Zob. J. Kowal, j.w., s. 56-57.

zamieszkiwał nie przynależąc do domu na terenie danej diecezji oraz biskup miejsca, w którym zakonnik faktycznie przebywał od sześciu miesięcy, nawet jeśli nie był to dom zakonny. Nie posiadają natomiast kompetencji⁶⁰ biskupi diecezji, w których znajduje się dom macierzysty czy kuria generalna danego zakonu, chyba że pokrywają się z którymś z trzech wymienionych wcześniej miejsc⁶¹.

To zarezerwowanie kompetencji biskupowi diecezjalnemu w wypadku udzielenia indultu eksklaustracji członkowi instytutu na prawie diecezjalnym zgodne jest tak ze stosowaną w Kościele zasadą pomocniczości, jak i z ogólną normą wyrażoną w kan. 593, iż instytuty na prawie diecezjalnym pozostają pod szczególną opieką biskupa diecezjalnego. Nic jednak nie wydaje się w tym wypadku zawieszać ogólniejszej normy podanej w kan. 590 § 1, iż ze szczególnej racji poświęcenia na służbę Bożą i całemu Kościołowi, instytuty zakonne podlegają najwyższej władzy kościelnej. Stąd też można przypuszczać, iż dla szczególnych racji członkowie instytutów na prawie diecezjalnym mogą się zwracać o udzielenie indultu eksklaustracji także do Stolicy Apostolskiej, która nie będzie w tym wypadku pozbawiona kompetencji⁶².

4. Eksklaustracja mniszek

Kolejną wyróżnioną przez nas formą eksklaustracji jest eksklaustracja mniszek. Kan. 686 § 2 podaje normę, według której mniszkom tylko Stolica Apostolska może udzielić indultu eksklaustracyjnego. Postanowienie takie wyłącza kompetencje jakichkolwiek innych przełożonych czy też biskupów diecezjalnych. Podyktowane ono zostało prawdopodobnie faktem, iż obecnie po prostu nie istnieją klasztory mniszek w ścisłym kanonicznym znaczeniu tego słowa, które byłyby na prawie diecezjalnym⁶³. Gdyby jednak zostały powołane kiedyś do życia, wydawałoby się logiczne i zgodne z zasadą pomocniczości, by biskup mógł udzielać mniszkom z takich klasztorów

---

⁶⁰ Jak to sugeruje D.J. A n d r e s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 599-600, wymieniając także dom, do którego zakonnik należy, ale na ostatnim możliwym miejscu.

⁶¹ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 324, przyp. 27 i 28.

⁶² Takie rozwiązanie sugerują także normy ogólne o władzy wykonawczej w Kościele, oraz kan. 331 i kan. 333 § 1 o władzy Biskupa Rzymskiego.

⁶³ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 325 oraz przyp. 31, gdzie autor w polemice z prof. J. B e y e r ' e m przedstawia różne istniejące typy klasztorów mniszek podając dokładne rozróżnienie ich praw oraz przynależność do ściśle branego stanu mniszek.

indultu eksklustracji, podobnie jak może udzielać członkom instytutów na prawie diecezjalnym⁶⁴.

Inną motywację rezerwacji papieskiej w tym wypadku stanowi zarówno odrębna specyfika powołania mniszek⁶⁵, jak też obowiązek zachowania przez nich klauzury o wiele surowszej niż w innych instytutach zakonnych, od której na dłuższy czas może zwalniać tylko Stolica Apostolska⁶⁶.

Przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące klauzury mniszek podane zostały w kan. 667 § 3 i 4. Pierwszy z tych paragrafów postanawia, iż klasztory mniszek, które ukierunkowane są całkowicie na życie kontemplacyjne, powinny zachowywać klauzurę *papieską*, zgodnie z normami wydanymi przez Stolicę Apostolską. Drugi natomiast przyznaje biskupowi diecezjalnemu prawo wchodzenia, zezwalania na wchodzenie oraz udzielania mniszkom pozwolenia na wyjście z klauzury na czas rzeczywiście konieczny. Normy wspomniane w § 3 tegoż kanonu zostały wydane jeszcze przed promulgacją Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. w Instrukcji Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich dotyczącej życia kontemplacyjnego i klauzury mniszek *Venite seorsum* z 1969 r.⁶⁷ Instrukcja zaś postanawia, iż bez pozwolenia Stolicy Apostolskiej wyjścia z klauzury nie mogą przekraczać trzech miesięcy⁶⁸. Te tak rygorystyczne normy dotyczące wychodzenia mniszek z klauzury pozwalają nam zrozumieć, iż tym bardziej akty tak poważne jak udzielenie indultu eksklustracji muszą być zarezerwowane Stolicy Apostolskiej.

Kan. 686 § 2 podaje, jak to powyżej stwierdzono, jedynie określenie władzy kompetentnej do udzielenia indultu, jednak paragraf ten czytany w kontekście całego kanonu pozwala nam stwierdzić, iż także przy stosowaniu tej formy eksklustracji przyczyny muszą być poważne, a prośbę do Stolicy Apostolskiej winien wnieść kompetentny przełożony. Poważne przyczyny będą analogiczne do omówionych już powyżej przy eksklustracji zwykłej, natomiast obecnie bliższego określenia wymaga kompetencja przełożonych.

⁶⁴ Tamże, s. 325.

⁶⁵ Por. F. B o g d a n, j.w., s. 327.

⁶⁶ Por. J. R. B a r, J. K a ł o w s k i, j.w., s. 178.

⁶⁷ S C R I S, *Instructio de vita contemplativa et de monialium clausura Venite seorsum*, AAS 61 (1969) 674-690; tłum. polskie w: PPK, t. 2, z. 2, n. 2694-2760.

⁶⁸ *Venite seorsum*, n. 7 d. Według kan. 6 § 1, 4° Kodeks z 1983 r. znosi tylko te ustawy, które nie są w nim regulowane, pozostałe natomiast zachowują moc prawną. W tej Instrukcji Kodeks zmienił więc np. uprawnienia biskupa diecezjalnego w odniesieniu do klauzury, rozszerzając je w kan. 667 § 4 z trzech miesięcy na czas rzeczywiście konieczny.

Według kan. 615 istnieją dwa typy klasztorów mniszek:

- 1) takie, która mają innego przełożonego wyższego nad własną przełożoną będąc złączone z jakimś instytutem zakonnym w ten sposób, żeby przełożony tego instytutu miał określoną przez konstytucję władzę nad tym klasztorem.
- 2) takie, które nie mają takiegoż przełożonego i które na mocy prawa są powierzone szczególnemu nadzorowi biskupa diecezjalnego, wykonywanemu zgodnie z przepisami prawa.

Stąd też kompetentnym do przyjęcia prośby o eksklustrację od mniszki i przesłania jej do Stolicy Apostolskiej jest przełożony zakonu mającego władzę nad klasztorem mniszek lub przy braku takiego biskup diecezji, w której klasztor mniszek jest usytuowany.

Podobnie jak powyżej, z kontekstu całego kanonu możemy wnioskować także, iż Stolica Święta przez zarezerwowanie sobie władzy udzielania indultu eksklustracji mniszkom, rezerwuje sobie także wyznaczenie warunków koniecznych do spełnienia przed jej otrzymaniem, czasu trwania oraz określenia skutków⁶⁹.

5. Eksklustracja nałożona

Przepis kodeksowy postanawia, iż na prośbę najwyższego przełożonego, działającego za zgodą swojej rady, eksklustracja może być zastosowana przez Stolicę Apostolską odnośnie do członka instytutu na prawie papieskim, albo przez biskupa diecezjalnego, odnośnie do członka instytutu na prawie diecezjalnym, z ważnych przyczyn, z zachowaniem słuszności i miłości⁷⁰. Oryginał łaciński tego przepisu używa sformułowania *exclaustratio imponi potest*, co w polskim wydaniu Kodeksu przetłumaczono jako *może być zastosowana*, choć raczej należałoby powiedzieć *może być nałożona*⁷¹. Stąd prawie wszyscy autorzy opisując tę formę eksklustracji używają dla jej określenia terminu *eksklustracja nałożona* (*exclaustratio imposita*)⁷². Ko-

⁶⁹ Czyli tych elementów, które dla członków innych instytutów są określone ogólnymi przepisami kanonów 686 i 687.

⁷⁰ Kan. 686 § 3.

⁷¹ Choć np. F. B o g d a n, j.w., s. 328, przyp. 13 tłumaczy jako z a s t o s o w a n i e p r z y m u s o w e.

⁷² Jedynym spotkanym przez nas wyjątkiem jest F. B o g d a n, j.w., s. 328, używający – także zgodnego z naturą tej formy – miana „indult eksklustracji na prośbę instytutu”.

mentatorzy zgodni są⁷³ jednocześnie co do pochodzenia tej formy, wywodząc ją od stosowanej w czasie obowiązywania Kodeksu z 1917 r. przez Kongregację Zakonów eksklaustracji *ad nutum S.Sedis*⁷⁴. Obie te formy eksklaustracji są tożsame co do swej istoty, różnią się jednak w swych rozwiązaniach proceduralnych, dlatego też forma eksklaustracji nałożonej wymaga obecnie szerszego omówienia przedstawiającego kolejno, w celu większej precyzacji, poszczególne jej elementy: podmiot, przyczyny, procedurę, kompetencję przełożonych, oraz skutki, jako iż są one szersze niż dla eksklaustracji zwykłej.

a) Podmiot

Jak to powyżej przedstawiono⁷⁵, zwykła eksklaustracja może być udzielona zakonnikowi, który jest profesem ślubów wieczystych. Natomiast eksklaustracja nałożona może być zastosowana według kan. 686 § 3 „...odnośnie do członka instytutu na prawie papieskim...” i „... do członka instytutu na prawie diecezjalnym...”. Norma podana w kanonie nie precyzuje więc, jak to ma miejsce przy eksklaustracji zwykłej, iż dotyczy tylko profesów wieczystych. Ten brak bliższego określenia, którzy profesii są podmiotem normy kanonicznej stał się dla niektórych autorów⁷⁶ podstawą wniosku, iż eksklaustracja nałożona może być stosowana wobec wszystkich rodzajów profesów, choć należy jednocześnie przypuszczać, iż odnośnie do profesów ślubów czasowych stosowana będzie rzadziej. Dodają oni przy tym, iż z uwagi na rodzaj przyczyn, które zwykle powodują nałożenie eksklaustracji, wygodniej będzie wobec tychże profesów zastosować inne środki⁷⁷, nie wyłączając dymisji przewidzianej dla takich okoliczności w kan. 696 § 1 i 2⁷⁸. Hipoteza ta, choć bardzo prawdopodobna, może być jednak bardzo łatwo obalona, gdy zgodnie z zasadami interpretacji norm prawnych⁷⁹ ustawę

⁷³ Tu także jedynym spotykanym wyjątkiem jest F. B o g d a n, j.w., s. 328. Jak można wnioskować z opisu, gdyż ani raz nie używa nazwy, wywodzi on tę formę eksklaustracji od stosowanej w praktyce Kongregacji eksklaustracji kwalifikowanej.

⁷⁴ Eksklaustracja *ad nutum S. Sedis* została omówiona szczegółowo w: J. K o w a l, j.w., s. 64-68.

⁷⁵ Zob. s. 6 niniejszego opracowania.

⁷⁶ Por. np. A. C a l a b r e s e, j.w., s. 331 oraz przyp. 4.

⁷⁷ O których wspomniano już powyżej, przy okazji analizowania analogicznego zagadnienia w eksklaustracji zwykłej. Zob. s. 4-5 niniejszego opracowania.

⁷⁸ Jak zaznaczono w kan. 696 § 2 członek o ślubach czasowych może być wydalony także dla mniej ważnych przyczyn, muszą one jednak być uprzednio określone we własnym prawie instytutu.

⁷⁹ Kan. 17.

próbujemy rozumieć także w jej kontekście. Kontekst ten – czyli wytyczna § 1 omawianego kanonu – wskazuje, iż chodzi tylko o profesów ślubów wieczystych. Co więcej, wydaje się, iż wytyczna ta, jako postawiona na pierwszym miejscu, powinna być traktowana jako norma ogólna względem norm szczegółowych, które są podane w kolejnym paragrafie⁸⁰.

Norma dotycząca eksklustracji nałożonej czytana w kontekście całego kanonu 686 pozwala nam również wnioskować, iż ta forma eksklustracji może być stosowana wobec członków wszystkich instytutów zakonnych, nie wyłączając mniszek, zwłaszcza iż zrodziła się ona w przeszłości właśnie w celu rozwiązania problemów życia wspólnotowego w klasztorach kontemplacyjnych⁸¹.

b) Przyczyny

Przyczyny zostały określone dla tej formy jedynie jako *ważne*⁸². Zachodzi tu różnica w stosunku do zwykłej formy eksklustracji, gdzie prawodawca użył liczby pojedynczej *ważnej przyczyny*, zaś tu stosuje liczbę mnogą wymagając *ważnych przyczyn*. Wynikać stąd może, iż nie stosuje się nałożonej eksklustracji gdy zachodzi jeden tylko powód⁸³. Brak jest natomiast w kanonie jakichkolwiek bliższych określeń, co pozwala przypuszczać, iż należy uwzględniać te przyczyny, które wymagane były dla eksklustracji *ad nutum S. Sedis*. Tak też postępuje większość autorów komentujących to zagadnienie, z tą jedynie różnicą, iż hierarchia przyczyn obecnie podawanych jest różna od podanych w momencie pierw-

⁸⁰ Podobnie konkluduje swe rozważania na ten temat M. R e u s s m a n n, j.w., s. 192-193, biorąc jednak jako punkt wyjścia nie zasady interpretacji prawa, ale „niekonieczność” i „nieodpowiedniość” eksklustracji nałożonej dla profesów ślubów czasowych.

⁸¹ Według A. G u t i é r r e z, *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, CpR 32 (1953), s. 338, najczęstszym powodem nakładania eksklustracji była szkodliwość obecności członka instytutu dla wspólnoty i dla niego samego, gdy jednocześnie sam zakonnik nie mógł się zdecydować na czasowe czy też stałe odejście z instytutu. Autor dodaje, iż przypadki szkodliwości i zakłócania pokoju we wspólnocie często obserwuje się we wspólnotach żeńskich, a zwłaszcza klasztorach kontemplacyjnych. Por. także J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 327.

⁸² W kan. 686 § 3 w oryginale łacińskim *ob graves causas*.

⁸³ Neguje taką interpretację: M. R e u s s m a n n, j.w., s. 104. bazując na tekście kan. 490 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich („gravi de causa”) oraz wyciągając wnioski z praktyki Kongregacji, która udziela eksklustracji nałożonej także w przypadku istnienia jednej tylko przyczyny.

szych wzmianek o stosowaniu tej instytucji w praktyce Kongregacji Zakonów⁸⁴.

Obecnie na pierwszym miejscu wymienia się choroby psychiczne w wypadku których niesprawiedliwe⁸⁵ jest wydalanie zakonnika, a z drugiej strony najczęściej życie wspólne bywa niewskazane dla chorych tego rodzaju⁸⁶. Autorzy określają tę przyczynę także jako niemożność lub przynajmniej poważną trudność w prowadzeniu przez zakonnika życia wspólnego⁸⁷. Na drugim miejscu wymienia się takie powody, które są wystarczającymi do dymisji, ale przeprowadzenie procesu do dymisji zgodnie z wymaganiami norm kanonicznych byłoby trudne, zaś eksklaustrację traktuje się w takich wypadkach jako łagodniejszy środek karny, który ma doprowadzić do poprawy zakonnika⁸⁸. Kolejnymi przyczynami są poważne problemy lub niepokoje, które wywołuje pobyt zakonnika we wspólnocie, same w sobie nie

⁸⁴ Prawdopodobnie pierwszym publicznym wspomnieniem o stosowaniu eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis* była wzmianka uczyniona przez Arkadiusza Larraone, Sekretarza Kongregacji Zakonów, w czasie przemówienia na Międzynarodowym Kongresie Przełożonych Generalnych (13 września 1952 r.): „Esclaustrazione ad nutum Sanctae Sedis, oppure esclaustrazione fino a quando lo vorrà la S. Sede, é una misura adottata per risolvere quelle situazioni causate da religiose che sono sufficientemente maliziose per rendere impossibile la vita in comunità ma non sufficientemente per procedere alla dimissione canonica a loro riguardo. Non di rado, tali casi si trovano congiunti con qualche malattia, fisica o mentale. In questa situazione, la S. Congregazione impone la residenza fuori dell'istituto, e per il periodo che crederà essa stessa opportuno. Tutte le restrizioni già menzionate sono applicate, e l'istituto ha il dovere di contribuire al mantenimento della religiosa”. A. L a r r a o n a, *Criteria sequenda in accomodate renovanda vita et disciplina institutorum perfectionis*, w: *Acta et Documenta Congressus Internationalis Superiorissarum Generalium*, Roma 1952, s. 266. Por. także: *Leges Ecclesiae post Codice Iuris Canonici editae*, coll. X. O c h o a, t. 2, Romae 1969, n. 2306, kol. 3091.

Druga wzmianka (a nie pierwsza, jak mylnie podano wcześniej w: J. K o w a l, j.w., s. 66, przypis 127) to opublikowanie w 1953 r. cytowanego już powyżej artykułu A. G u t i é r r e z ' a *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*. A. Gutiérrez, profesor prawa kanonicznego na Uniwersytecie Laterańskim, był w tym czasie szefem biura formacji i studiów zakonnych w Kongregacji Zakonów. Zob. J. P f a b, *Exclaustratio qualificata*, Theologie und Glaube, 51 (1961), s. 103-104, przyp. 13.

⁸⁵ A także zakazane przez prawo w kan. 689 § 3.

⁸⁶ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 327.

⁸⁷ Por. A. C a l a b r e s e, j.w., s. 332.

⁸⁸ Por. tamże, oraz J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 327.

zasługujące na dymisję⁸⁹, oraz wywoływanie swym postępowaniem zgorzienia we wspólnocie zakonnej lub w Kościele⁹⁰.

c) *Procedura*

Pomijamy w tym momencie całość procesu, który należy przeprowadzić w celu zastosowania eksklustracji nałożonej gdyż jest jasno określony w samej normie kodeksowej dotyczącej tej formy, zaś jego szczegóły zostają naświetlone w trakcie obecnego omawiania poszczególnych elementów. Zwrócimy tu jedynie uwagę na to wskazanie kan. 686 § 3, które mówi, iż „eksklustracja” może być zastosowana” ... „z zachowaniem słuszności i miłości”. Kanoniści poświęcają zwykle sporo uwagi temu zastrzeżeniu, komentując go w różny sposób.

Według G. Lobiny⁹¹ prawo zaleca zachowanie słuszności kanonicznej oraz miłości, gdyż przy nakładaniu eksklustracji najczęściej ma się do czynienia z podmiotami psychicznie chorymi lub dla licznych racji niedostosowanymi do życia wspólnotowego. Wobec takich członków podstawy prawne rozporządzeń powinny czerpać podstawy z wymagań dobra wspólnego lub dobra publicznego, które winno być zachowane i egzekwowane na pierwszym miejscu przed interesami jednostki. Stąd właśnie jest tak istotne przy nakładaniu eksklustracji zachowanie słuszności i miłości.

Inni autorzy⁹² dokonują rozdziału tych zaleceń, wskazując, iż zachowania słuszności domaga się względ na dobro wspólne, zaś dobro danego zakonnika domagać się będzie zachowania miłości. Owo zachowanie miłości w praktyce przyjmuje np. postać pomocy materialnej świadczonej zakonnikowi, który nie może sam się utrzymać⁹³. Większość komentatorów jest

⁸⁹ Por. A. Calabrese, j.w., s. 332.

⁹⁰ Por. E. Gilbert, j.w., s. 461.

M. Reussmann, j.w., s. 102-110, przedstawia istniejące w tej materii opinie kanonistów, zaś omawiając analizowane przez siebie przypadki zaznacza (s. 385), iż wśród 223 tylko 7 dotyczyło eksklustracji nałożonej. Z tego tylko w 4 przypadkach Kongregacja nałożyła eksklustrację: w dwóch pierwszych członkowie instytutu stanowczo odrzucali możliwość podjęcia na nowo życia wspólnego w instytucie; w dwóch pozostałych przypadkach członkowie byli psychicznie chorzy i nietolerowani we wspólnocie.

⁹¹ G. Lobina, *La separazione dei Religiosi dall'istituto*, Appolinaris, 56 (1983), s. 120.

⁹² Np. A. Calabrese, j.w., s. 332.

⁹³ Por. J. R. Bar, J. Kałowski, s. 178.

zgodna, iż zachowanie słuszności i miłości w praktyce wymagać będzie środków poprawczych, upomnień i dania możliwości poprawy⁹⁴.

Ostatnie stanowisko potwierdza się także w konfrontacji ze źródłami obowiązujących norm. Jako jedyne źródło omawianego przez nas kan. 686 § 3 Kodeks⁹⁵ podaje Normę ogłoszoną przez Kongregację Zakonów i Instytutów Świeckich w dniu 19 stycznia 1974 r. Postanawiała ona, iż w momencie gdy rodzi się możliwość rekursu, staje się konieczne przestrzeganie takich norm jakie stosuje się przy procedurze do wydalenia: upomnienia, obrona, decyzja podjęta na Radzie przy zastosowaniu tajnego głosowania⁹⁶.

Tak więc wymóg zachowania słuszności i miłości przy nakładaniu eksklaustracji w pierwszym rzędzie pokrywał się będzie w praktyce z takim przeprowadzeniem sprawy, jakie wymagane byłoby do usunięcia członka z instytutu⁹⁷. Ponadto eksklaustrowanemu zakonnikowi z tytułu słuszności przysługiwać będzie prawo rekursu do Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego lub do Sygnatury Apostolskiej⁹⁸. Obowiązek zachowania słuszności i miłości nie daje zakon-

⁹⁴ Por. F. B o g d a n, j.w., s. 328, E. G i l b e r t, j.w., s. 461.

⁹⁵ *Codex Iuris Canonici Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Vaticani 1989, s. 192.

⁹⁶ Nel Congresso [Sacrae Congregationis pro Religiosis et Institutis seacularibus] del 19 gennaio 1974, e stata presa in proposito [cum imponitur religiosis utriusque sexus exclaustatio ad nutum Sanctae Sedis] la seguente decisione: „quando il provvedimento e imposto e l'interessato deve subirlo, sorge la possibilita del ricorso: in tal caso si rende necessaria l'osservanza, almeno ad instar, della procedura della dimissione: ammonizioni, difesa, decisione del Consiglio preso a voti segreti”. *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, coll. X. O c h o a, t. 5, Romae 1980, n. 4259, kol. 6723; Por. G. L o b i n a, *Osservazioni giuridico – pastorali sui provvedimenti disciplinari nei confronti dei religiosi*, *Informationes SCRIS I* (1975), s. 75-76; E. M c D o n o u g h, j.w., s. 600-601.

⁹⁷ W czasie wykładów prowadzonych w Kongregacji zaznaczano, iż choć przełożeni nie są jasno zobowiązani do zachowania procedury przepisanej dla dymisji, to jednak jest rzeczą ewidentną, iż Stolica Apostolska lub kompetentny biskup będą wymagać przy nakładaniu eksklaustracji wszystkich tych gwarancji, których wymaga sprawiedliwość i prawa własne zakonnika. Por. [J. T o r r e s], *Scuola pratica di teologia e diritto della vita consacrata, Commentario ai canoni 607-709, Gli Istituti Religiosi*, Roma 1983-6. s. 135, n. 9.

⁹⁸ Por. B. Z u b e r t, *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego. Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 2, cz. 3, Lublin 1990, s. 206.

nikowi podstawy do jakichkolwiek roszczeń względem instytutu⁹⁹. Nie wyklucza jednak, w dalszej kolejności, stosownej opieki ze strony instytutu, pomocy materialnej czy innych wyrazów troski o dobro zakonnika. Jak słusznie zauważa J. Torres¹⁰⁰ wykonywanie władzy rządzenia przez przełożonych zakonnych (w tym wypadku zastosowanie eksklustracji nałożonej) nie może być wyrazem tylko celów czy zamiarów politycznych, lecz winno bazować na wartościach etycznych i ewangelicznych.

d) Kompetencje przełożonych

Kan. 686 § 3 podając unormowania dotyczące eksklustracji nałożonej wymienia dwa rodzaje przełożonych: przełożonych kompetentnych do wniesienia prośby o nałożenie eksklustracji oraz przełożonych kompetentnych do jej nałożenia.

Według postanowień omawianego kanonu kompetentnym do wniesienia prośby o nałożenie eksklustracji jest najwyższy przełożony działający za zgodą swej Rady. Podobnie więc jak to ma miejsce przy eksklustracji zwykłej, kompetentnym będzie przełożony generalny a także ten, kto go zastępuje posiadając władzę zastępczą lub delegowaną. Jednocześnie wykluczeni są inni przełożeni wyżsi oraz przełożeni domów. Także i w tej formie eksklustracji zgoda Rady wymagana przez kanon konieczna jest do ważności aktu¹⁰¹. Przyjmując unormowania odnośnie do eksklustracji zwykłej jako normy ogólne w stosunku do unormowań odnoszących się do eksklustracji nałożonej, wnioskować należy, iż najwyższy przełożony powinien przed wniesieniem prośby do przełożonego zewnętrznego uzyskać zgodę ordynariusza miejsca planowanego pobytu, gdy idzie o zakonnika będącego duchownym¹⁰².

Kontynuując zaś powyższe rozumowanie i stając wobec braku odniesień w omawianym kanonie, należy kwestię pozyskania zgody ordynariusza rozpatrywać zgodnie z wcześniejszą praktyką¹⁰³.

⁹⁹ Podobnie jak to ma miejsce w przypadku wydalenia. Por. G. L o b i n a, *Aiuto ai religiosi che abbandonano l'istituto*, Appolinaris 48 (1975), s. 448-474.

¹⁰⁰ *La procedura*, j.w., s. 329, przyp. 39.

¹⁰¹ Także, podobnie jak w przypadku eksklustracji zwykłej, przełożony nie jest tu członkiem Rady i nie bierze udziału w głosowaniu. Por. E. G a m b a r i, *Il nuovo Codice e la vita religiosa*, Milano 1984, s. 153.

¹⁰² Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 206.

¹⁰³ Tak czyni to np. J. K a ł o w s k i, *Skutki prawne opuszczenia instytutu zakonnego*, PK 32 (1989), 3-4, s. 48.

Według niej możliwe były następujące sytuacje¹⁰⁴. Prócz uzyskania zgody ordynariusza miejsca planowanego pobytu, który przyjmował eksklaustrowanego do swej diecezji bez zobowiązania się do inkardynowania go, stosowano jeszcze dwa rozwiązania. Możliwe było mianowicie znalezienie jakiegoś przełożonego domu zakonnego, który zezwoliłby eksklaustrowanemu na odprawianie Mszy św. w domu zakonnym lub innym zakładzie sobie podległym. Gdyby zaś nikt nie chciał sprawować opieki nad eksklaustrowanym, wtedy zwykle Stolica Apostolska nie udzielała indultu lub udzielała go wraz z równoczesnym nałożeniem suspensy *a divinis*¹⁰⁵.

Z uwagi na fakt, iż zarówno sam przełożony zakonny, jak i wspólnota są stronami zainteresowanymi udzieleniem zakonnikowi indultu, stąd nałożenie eksklaustracji jest zarezerwowane władzom zewnętrznym instytutu¹⁰⁶. Władzami kompetentnymi do nałożenia eksklaustracji są więc Stolica Apostolska względem członków instytutów na prawie papieskim¹⁰⁷, oraz biskup diecezjalny względem członków instytutów na prawie diecezjalnym.

Władze zewnętrzne instytutu nakładają eksklaustrację, jak to określono w kanonie, po wniesieniu prośby przez przełożonego generalnego. Wydaje się jednak prawdopodobna opinia, iż przełożeni ci mogą także, dla poważnych przyczyn, nałożyć eksklaustrację na członka instytutu z własnej inicjatywy, czyli bez uprzedniej prośby najwyższego przełożonego¹⁰⁸. Mniej prawdopodobna wydaje się jednak opinia, by mogli to uczynić bez zgody przełożonego zakonnego¹⁰⁹. Takie przeprowadzenie sprawy z jednej strony naruszałoby zagwarantowaną instytutom słuszną autonomię¹¹⁰, a z drugiej strony byłoby przeciwne (w przypadku Stolicy Apostolskiej) dotychczasowemu stylowi postępowania Kongregacji, zwykle zasięgającej opinii przełożonych zakonnych w sprawach dotyczących ich podwładnych.

e) Skutki

Zasadniczo kan. 687 podaje skutki udzielenia indultu eksklaustracji niezależnie od jego formy. Jednak eksklaustracja nałożona pociąga za sobą

¹⁰⁴ Por. J. K o w a l, j.w., s. 67-68.

¹⁰⁵ Por. J. K a ł o w s k i, *Skutki*, j.w., s. 48.

¹⁰⁶ Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 206.

¹⁰⁷ Podobnie jak w wypadku eksklaustracji zwykłej kompetentne są Kongregacje Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego i Kongregacja Kościołów Wschodnich, każda względem zakonników jej podlegających.

¹⁰⁸ Por. A. C a ł a b r e s e, j.w., s. 331.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Kan. 586.

dotatkowe skutki, których nie przewiduje unormowanie ogólne. Dlatego, jak to powyżej zaznaczono, konieczne jest obecnie omówienie tych skutków, które są właściwymi wyłącznie dla omawianej obecnie formy eksklustracji. Nie są one wyspecyfikowane w kodeksie, stąd, podobnie jak i w dotychczasowych rozważaniach, korzystać musimy z unormowań stosowanych uprzednio dla eksklustracji *ad nutum S. Sedis*.

Wśród skutków eksklustracji nałożonej na pierwszym miejscu należy wymienić czas jej trwania. W odróżnieniu od eksklustracji zwykłej czas ten jest każdorazowo określany przez władze udzielające indultu, a regułą jest, iż nakładana jest na czas nieokreślony¹¹¹. Zakończenie eksklustracji nastąpi więc w drugim wypadku przez nowy akt przełożonego, który nałożył eksklustrację. Ponadto również od roztropnego uznania kompetentnej władzy uzależniony będzie wcześniejszy powrót zakonnika do wspólnoty. Zatem zakonnik bez pozwolenia przełożonego udzielającego indultu nie może powrócić do instytutu, ani też przełożeni nie mogą mu takiego powrotu nakazać¹¹².

Kolejnym skutkiem, wspomnianym już pośrednio przy analizowaniu wymogów *ślusności i miłości* jest obowiązek pomocy materialnej ciążyący na instytucie. Nie oznacza to, iż zakonnik ma dzięki nałożonej eksklustracji żyć marnując własne zdolności. Gdy jednak nie może zaradzić swym potrzebom, co szczególnie ostro może się ujawniać w przypadku chorób psychicznych, instytut zobowiązany jest udzielić mu wsparcia. Wymagane przez Kościół zachowanie ślusności i miłości domagać się będzie indywidualnego badania każdego przypadku oraz uwzględniania wszystkich istniejących okoliczności¹¹³.

Na koniec wymienić należy, także już wspomniane, uprawnienie do wniesienia rekursu. Nałożenie eksklustracji nie jest w pełni indultem – łaską udzieloną zakonnikowi. Stanowi raczej akt administracyjny. Zaś przeciwko aktom administracyjnym, z uwagi na to, iż nigdy nie można wykluczyć ich wadliwości, zawsze przysługuje prawo odwołania. Podobnie nie można też wykluczyć, iż prośba do kompetentnych przełożonych o nałożenie eksklustracji będzie złożona pospiesznie czy wręcz niesłusznie.

Uprawnienie do wniesienia rekursu może być zrealizowane przez odniesienie się do tego samego przełożonego, który udzielił indultu. Będzie to więc Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia

¹¹¹ Por. J. R. Bar, J. Kałowski, j.w., s. 178.

¹¹² Por. tamże.

¹¹³ Por. E. Gamba, *Vita religiosa oggi secondo il Concilio e il nuovo Diritto Canonico*, Roma 1983, s. 601.

Apostolskiego Zakonów i Instytutów Świeckich dla członków instytutów na prawie papieskim oraz biskup, który zastosował eksklaustrację w zakonach na prawie diecezjalnym. Względem decyzji biskupa można się także odwoływać do Kongregacji. Gdyby odwołanie nie przyniosło oczekiwanych przez eksklaustrowanego skutków, może on później odnieść się także do Sygnatury Apostolskiej. Ta ostatnia bada w tym przypadku jedynie zgodność wykonanych aktów administracyjnych z obowiązującym prawem¹¹⁴. Wniesienie rekursu nie będzie miało w przypadku eksklaustracji skutku zawieszającego¹¹⁵. Natomiast według postanowień zawartych w Konstytucji Apostolskiej *Pastor Bonus* wnoszącemu rekurs hierarchiczny do Dykasterii Kurii Rzymskiej przysługuje prawo do otrzymania pomocy ze strony urzędowego adwokata¹¹⁶. Warto w tym momencie dodać, iż omawiana możliwość rekursu nie jest jedynie scholastyczną spekulacją, ale faktem, który wielokrotnie miał miejsce¹¹⁷, zaś orzeczenia Sygnatury Apostolskiej niewątpliwie przyczyniły się do ugruntowania praktyki nakładania eksklaustracji i wejścia jej na stałe do obecnego Kodeksu¹¹⁸.

6. Eksklaustracja kwalifikowana

Jest to forma eksklaustracji, której nie było ani w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. ani nie przewiduje jej obecny Kodeks. Wprowadzona została praktyką Kongregacji Zakonów¹¹⁹ i stosowana jest w praktyce tejże Kongregacji po dzień dzisiejszy. Modyfikacje, jakich doznała ta forma eksklaustracji są niewielkie, stąd poprzestaniemy obecnie na przypomnieniu¹²⁰ najważniejszych jej elementów oraz specyficznych skutków, które pociąga za sobą jej udzielenie.

Tak pod rządami poprzedniego Kodeksu, jak i obecnie eksklaustracja w tej formie jest udzielana wyłącznie kapłanom będącym członkami instytutów zakonnych. Ma na celu pomoc i umożliwienie poważnej refleksji

¹¹⁴ REU; n. 106. *Pastor Bonus*, art. 123 § 1.

¹¹⁵ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 327 przyp. 36.

¹¹⁶ *Pastor Bonus*, art. 183.

¹¹⁷ Zob. np. *Supremum Tribunal Signaturae Apostolicae, Decisio*. [De exclaustatione ad nutum S. Sedis imposita], CpR (1982), s. 280-283. Wiele przykładów podaje także G. Lobina, *La difesa dei diritti fondamentali nelle procedure riguardanti le rimozioni dei parroci e le dimissioni dei Religiosi*, w: *Atti del Congresso Internazionale di Diritto Canonico*, Friburg (Szwajcaria), 6-11 X 1981, Milano 1981, s. 323-343.

¹¹⁸ Zob. G. Lobina, *La difesa*, j.w., s. 339-340.

¹¹⁹ Zob. A. Gutierrez, *De exclaustatio qualificata*, CpR 34 (1955), s. 374-379.

¹²⁰ Szczegółowe omówienie tej formy znajduje się w: J. Kowal, j.w., s. 68-70.

duchownym zakonnym, którzy proszą o przeniesienie do stanu świeckiego. W chwili obecnej udzielana jest przez Stolicę Apostolską na prośbę zainteresowanego¹²¹, lub też nakładana, ale wyłącznie w wypadku, gdy można mieć rozsądną nadzieję na poprawę¹²².

Wśród skutków jakie niesie z sobą ta forma eksklustracji wymienić należy zakaz wykonywania święceń oraz zawieszanie wszystkich praw i obowiązków właściwych tak zakonnikom jak i duchownym. Jedynym wyjątkiem jest obowiązywanie przez cały czas eksklustracji zobowiązań płynących z podjętego celibatu. W korzystaniu z sakramentów eksklustrowany zostaje zrównany ze świeckimi¹²³. W zakresie dyscyplinarnym podlega tak swemu ordynariuszowi zakonnemu jak i ordynariuszowi miejsca, zaś odnośnie spraw materialnych składa pisemną deklarację, iż sam będzie zarządzał swym potrzebom¹²⁴. Po upływie czasu, na jaki udzielono indultu eksklustrowany jest zobowiązany do ponownego zwrócenia się do Kongregacji, która wydaje zarządzenia mające na celu ostateczne rozwiązanie sprawy.

7. Skutki eksklustracji

Udzielenie indultu eksklustracji pociąga za sobą określone skutki prawne, które prawodawca określił w kan. 687. Kanon ten postanawia, iż eksklustrowany członek instytutu zostaje zwolniony z tych obowiązków, które nie dadzą się pogodzić w nowymi warunkami życia. Jest jednak zależny oraz pozostaje pod opieką tak swoich przełożonych zakonnych, jak i ordynariusza miejsca, szczególnie gdy chodzi o członka będącego duchownym. W dalszej części zezwala eksklustrowanemu na noszenie stroju instytutu, jeśli inaczej nie postanowi indult, ale jednocześnie pozbawia go głosu czynnego i biernego¹²⁵. Podano w kanonie jedynie najważniejsze skutki prawne, niezależne od formy indultu eksklustracji oraz przyczyny jego otrzymania. Prócz nich dekret może wymieniać również inne, jak to podkreślano już powyżej, przy omawianiu specyficznych skutków eksklustracji nałożonej i eksklustracji kwalifikowanej¹²⁶. Przeanalizujemy poszczególne elementy tej normy, porównując je jednocześnie z normami uprzednio obowiązującymi.

¹²¹ Por. E. G a m b a r i, *Vita*, j.w., s. 601.

¹²² Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 330.

¹²³ Por. A. C a l a b r e s e, j.w., s. 335; M. R u e s s m a n n, j.w., s. 181.

¹²⁴ Por. A. C a l a b r e s e, j.w., s. 335; E. M c D o n o u g h, j.w., s. 595.

¹²⁵ Por. kan. 687.

¹²⁶ Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 206.

*a) Zwolnienie z obowiązków nie dających się pogodzić
z nowym stanem życia*

Podobna norma zawarta była już w kan. 639 Kodeksu z 1917 r., choć ujmowana była niejako z drugiej strony, podkreślając nie zwolnienie z obowiązków, lecz konieczność zachowania tych obowiązków, które eksklaustrowany może pogodzić z nowym stanem życia¹²⁷. Podkreślić w tym miejscu należy, iż eksklaustrowany profes nie przestaje być członkiem swego instytutu, choć ta przynależność wydaje się być w pewnym stopniu mniej doskonała¹²⁸. Analiza tego elementu musi uwzględnić obowiązki płynące ze ślubów oraz pozostałe, wypływające z prawa powszechnego lub prawa własnego instytutu.

Poprzedni Kodeks odnośnie do ślubów stwierdzał w kan. 639, iż eksklaustrowany profes pozostaje nadal nimi związany. Obecny Kodeks nie podaje takiej normy, choć w sposób wyraźny, jako oczywistej na bazie faktu, iż indult eksklaustracji nie zawiera w sobie dyspensy od ślubów¹²⁹.

Komentatorzy kodeksu zgodni są, iż zachowanie ślubu czystości stanowi obowiązek, który eksklaustrowany bez wątplenia jest w stanie pogodzić z nowymi warunkami życia. Dlatego też ślub ten pozostaje bez żadnych zmian, tak w aspekcie zachowania obowiązku doskonałej czystości, jak i odnośnie do nieważności ewentualnego zawarcia małżeństwa przez eksklaustrowanego zakonnika¹³⁰.

Ślub posłuszeństwa ze względów metodologicznych omówimy poniżej, jako iż wiąże się z oddzielnie normowaną w kanonie zależnością od przełożonych.

Realizacja złożonego ślubu ubóstwa może napotykać w praktyce życia codziennego na spore trudności. Zasadą pozostaje jednak, iż eksklaustrowany profes winien go zachowywać według natury swego instytutu. Może używać dóbr materialnych, rozporządzać nimi, ale pod warunkiem, iż są mu konieczne do utrzymania. Nie może też czynić wydatków zbytecznych¹³¹. Kanoniści postulują jednocześnie, iż eksklaustrowanemu profesowi należy przyznać większą niż innym profesom swobodę w administracji dóbr materialnych¹³². Mogłoby się to dokonać przez udzielenie odpowiednich

¹²⁷ Tamże, s. 207.

¹²⁸ Por. J. R. Bar, J. K a ł o w s k i, j.w., s. 178.

¹²⁹ Por. D. J. A n d r e s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 605.

¹³⁰ Por. kan. 1088 i 1078 § 2, 1°. Por. także J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 331-332; M. R u e s s m a n n, j.w., s. 143.

¹³¹ Por. J. R. B a r, J. K a ł o w s k i, j.w., s. 179.

¹³² Tamże.

dispens oraz pozwoleń¹³³. Byłoby to o tyle istotne, iż według zgodnej opinii kanonistów eksklaustrowanego nie przestaje obowiązywać zasada zamieszczona w kan. 668 § 3, a mówiąca, że „Cokolwiek zakonnik nabywa własnym staraniem albo ze względu na instytut, nabywa to dla instytutu. Wszystko, co mu przysługuje z tytułu pensji, zapomogi lub ubezpieczenia, jest nabywane dla instytutu, chyba że własne prawo co innego postanawia”. Praktycznie więc od udzielonych pozwoleń zależeć będzie poziom życia prowadzonego w świecie czy nawet urzeczywistnienie celu samej eksklaustracji, jak leczenie czy opieka nad rodzicami członka¹³⁴.

Pozostałe obowiązki, które w miarę możliwości eksklaustrowany profes winien zachowywać, mogą – jak już nadmieniono – pochodzić z prawa własnego danego instytutu (Reguły, Konstytucje) oraz z kanonów, które określają obowiązki wspólne wszystkim zakonnikom. Wymienić tu należy na pierwszym miejscu obowiązek życia wspólnego, z którego eksklaustrowany członek instytutu zostaje zwolniony, jak również obowiązki z tymże życiem wspólnym związane, jak np. regulaminy domowe, porządek dnia, itp.

Nie zostało określone w kanonie, do kogo należy możliwość osądu i oceny zgodności obowiązków z nową formą życia. Nic jednak nie wydaje się zaprzeczać, iż kompetentnym jest w tej materii najwyższy przełożony. Zwłaszcza iż posiada on także możliwość cofnięcia udzielonej eksklaustracji, w przypadku gdy zakonnik nie spełnia naznaczonych warunków, a przełożony był tym, który indultu udzielił¹³⁵.

*b) Zależność i opieka swoich przełożonych,
jak również ordynariusza miejsca*

Ta zależność uwidacznia się w realizacji ślubu posłuszeństwa, który według postanowień Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., wykonywany był względem ordynariusza miejsca zamiast względem własnych przełożonych zakonnych. Według prawa obecnie obowiązującego członek eksklaustrowany jest zależny i pozostaje pod opieką tak swoich przełożonych jak i ordynariusza miejsca, choć kanon nie dodaje, iż dzieje się to także na mocy ślubu. Zależność od ordynariusza jest szczególnie mocno podkreślona w przypadku zakonników będących duchownymi. Wydaje się to być logiczną konsekwencją normy zawartej w kan. 686 § 1, która żąda uprzedniej

¹³³ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 332.

¹³⁴ Por. F. B o g d a n, j.w., s. 329. Szerokie omówienie skutków dotyczących ślubu ubóstwa przedstawia: M. R u e s s m a n n, j.w., s. 144-156.

¹³⁵ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 333.

zgody ordynariusza miejsca na zamieszkanie w jego diecezji¹³⁶. Uprawnienia ordynariusza miejsca w stosunku do wszystkich eksklaustrowanych w żaden sposób nie naruszają kompetencji przełożonych zakonnych. Przeciwnie, jak podkreśla A. Calabrese¹³⁷, zależność eksklaustrowanego jest łączna, i jedne uprawnienia nie wykluczają drugich. Ważne jest przy tym, by przełożeni nie wymagali takiej realizacji zależności od nich, która dla eksklaustrowanego byłaby trudna do pogodzenia z nowym stanem życia¹³⁸.

Opieka ze strony przełożonych i ordynariusza rozciąga się względem eksklaustrowanego tak w odniesieniu do spraw duchowych, jak i doczesnych. Nakłada to obowiązek nie tylko troski o życie wewnętrzne, ale również odpowiedzialność za ochronę i obronę eksklaustrowanego członka, a także w niektórych przypadkach obowiązek pomocy materialnej¹³⁹. W przypadku duchownego ordynariuszowi miejsca powierzona jest także troska o eksklaustrowanego w tym, co dotyczy jego działalności duszpasterskiej i apostołskiej. Słuszna jednak wydaje się w tym miejscu opinia, iż ordynariusz nie nabywa względem eksklaustrowanego żadnych specjalnych uprawnień. Te zaś, które posiada nie są większe niż te, które przyznaje mu względem zakonników prawo powszechne¹⁴⁰.

c) Strój

Norma zawarta w kanonie postanawia, iż członek eksklaustrowany może nosić strój instytutu, chyba, że co innego postanowiono w indulcie. Jak zauważa B. Zubert¹⁴¹, sformułowanie tej dyspozycji pozwala wnioskować, iż w zasadzie problem ubioru pozostawia się do rozstrzygnięcia samemu zainteresowanemu. Kodeks z 1917 r. normował tę sprawę zupełnie odwrotnie, zabraniając używania zewnętrznych form habitu zakonnego. Aktualna dyscyplina wydaje się być bardziej logiczna od poprzedniej, zwłaszcza biorąc pod uwagę dzisiejszą mentalność i tendencje do zdejmowania stroju zakonnego także przez tych członków instytutów, którzy nie są eksklaustrowani. Ponadto odpowiada ona pragnieniom wielu zakonnic eksklaustrowanych

¹³⁶ Por. B. Zubert, j.w., s. 207.

¹³⁷ J.w., s. 334.

¹³⁸ Por. J. Torres, *La procedura*, j.w., s. 334.

¹³⁹ Por. A. Calabrese, j.w., s. 334.

¹⁴⁰ Por. B. Zubert, j.w., s. 207. M. Ruessmann, j.w., s. 163, podkreśla w swym komentarzu znaczenie użytego w kanonie terminu *po zostaje* – czyli „tak jak było przed eksklaustracją”, ordynariusz miejsca nie nabywa żadnych nowych uprawnień.

¹⁴¹ *Instytuty*, j.w., s. 207.

dla słusznych przyczyn, które pragnęły z powodów ascetycznych zachować strój zakonny swego instytutu również w czasie trwania eksklustracji¹⁴².

Prawodawca określając ogólną zasadę dotyczącą używania stroju zakonnego, dodaje, iż indult może jednak nałożyć zakaz używania, czy też określić bardziej szczegółowe wskazania w tej materii. Zakaz taki byłby w pełni uzasadniony, gdyby np. zakonnik prosił o udzielnie eksklustracji z powodu kryzysu powołania lub też gdyby została ona nałożona z powodu zaistniałego zgorzenia. W podobnych przypadkach członek instytutu nie powinien publicznie reprezentować instytutu przez fakt noszenia jego stroju¹⁴³.

d) *Pozbawienie głosu czynnego i biernego*

Postanowienie to jest identyczne z pozbawieniem stosowanym w analogicznych normach Kodeksu z 1917 r. Autorzy podkreślają, iż pochodzenie tej normy¹⁴⁴ oraz jej istnienie w przepisach obecnie obowiązujących ma charakter kary¹⁴⁵. Na ogół jednak komentatorzy nie poświęcają wiele uwagi na analizowanie tej normy, głównie ze względu na analogię do dyscypliny obowiązującej uprzednio. Podkreślają jedynie jej słusność, wyjaśniając, iż prawo głosu czynnego i biernego nakłada na członków odpowiedzialność za wewnętrzny zarząd instytutu, a trudno przecież żądać, by zakonnik przebywający poza wspólnotą miał decydować o jej sprawach czy zarządzie¹⁴⁶.

e) *Pozostałe skutki*

W przeciwieństwie do poprzedniego, obecny Kodeks nie normuje kwestii praw, jakie przysługują eksklustrowanemu członkowi instytutu. Komentatorzy są jednak zgodni, iż członek zachowując przynależność do instytutu, zachowuje również wszystkie swe substancjalne prawa¹⁴⁷. W szczególności będzie chodziło o prawa wypływające z profesji, inkorporacji, które mogą dotyczyć sądownictwa, opieki socjalnej, ubezpieczeń, a także koniecznych informacji o życiu i działaniach swego instytutu. Zachowuje także przywileje duchowe, np. udział w łaskach duchowych czy odpusty¹⁴⁸.

¹⁴² Por. G. L o b i n a, *La separazione dei Religiosi*, j.w., s. 119, przyp. 10.

¹⁴³ Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 207; E. M c D o n o u g h, j.w., s. 603-604.

¹⁴⁴ Por. J. T o r r e s, *La procedura*, j.w., s. 335 oraz przyp. 54.

¹⁴⁵ Por. D. J. A n d r e s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 606.

¹⁴⁶ Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 208.

¹⁴⁷ Por. D. J. A n d r e s, *Il diritto dei religiosi*, j.w., s. 606.

¹⁴⁸ Por. A. C a l a b r e s e, j.w., s. 333.

Zgodni są także autorzy, iż członek eksklaustrowany, zachowując przynależność do instytutu, posiada również, w przypadku śmierci w czasie trwania indultu, prawo do pogrzebu i przewidzianych własnym prawem modlitw na równi z innymi zakonnikami¹⁴⁹. Prawdopodobnie także na bazie przynależności do instytutu podejmowany jest po raz kolejny wniosek o materialną pomoc ze strony instytutu¹⁵⁰.

f) Zakończenie eksklaustracji

Za wyjątkiem eksklaustracji nałożonej, jak to już wielokrotnie podkreślano, indult udzielany jest na czas z góry określony. Po upływie oznaczonego terminu członek instytutu eksklaustrowany na własną prośbę powinien powrócić do wyznaczonej przez przełożonego wspólnoty¹⁵¹. Jednocześnie zachowuje prawo do bycia przyjętym przez przełożonych, a po swoim powrocie odzyskuje wszystkie uprawnienia oraz na nowo w pełni podlega przyjętym w zakonie zobowiązaniom¹⁵². Ma także prawo powrotu przed upływem wyznaczonego terminu, jak również przełożeni mogą nakazać mu szybszy powrót do wspólnoty¹⁵³.

Gdyby nadal trwała przyczyna, dla której został udzielony indult eksklaustracji, lub też w przypadku zaistnienia nowych okoliczności, powinien eksklaustrowany profes zwrócić się do kompetentnej władzy z prośbą o przedłużenie indultu lub inne zarządzenie sprawie. Zwlekanie z powrotem do instytutu nie jest już obwarowane tak surowymi sankcjami, jak to miało miejsce w poprzednim Kodeksie¹⁵⁴. Niemniej jest poważnym naruszeniem obowiązków zakonnych, stąd eksklaustrowany może być nie tylko nakłaniany i wspomagany przez swoich przełożonych do powrotu¹⁵⁵, ale przy

¹⁴⁹ Por. B. Z u b e r t, j.w., s. 208.

¹⁵⁰ Por. J. R. B a r, J. K a ł o w s k i, j.w., s. 179.

¹⁵¹ Por. F. B o g d a n, j.w., s. 330.

¹⁵² Tamże.

¹⁵³ E. M c D o n o u g h, j.w., s. 580-581, referuje dokładnie dyskusje w tej materii i opinie autorów przeciwnych takiej interpretacji.

¹⁵⁴ Według zgodnej opinii autorów eksklaustrowany mógł być traktowany jako zbieg lub apostata z zakonu. Niezbędne było wtedy podjęcie przez przełożonych kroków przewidzianych przez prawo w takich sytuacjach, zaś zakonnik narażał się na liczne i bardzo dotkliwe sankcje karne, do wydalenia ze stanu zakonnego włącznie. Czynności te oraz skutki ucieczki i apostazji z zakonu określały kan. 644, 645 oraz 2385 i 2386 KPK/1917. Por. J. R. B a r, *Prawo zakonne po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 1973, s. 305; A. T a b e r a, G. M. de A n t o ñ a n a, G. E s c u d e r o, *Il Diritto dei Religiosi. Manuale teorico pratico su gli Stati di perfezione*, Roma 1961, s. 527.

¹⁵⁵ Por. kan. 665 § 2.

trwającej ponad pół roku bezprawnej nieobecności także usunięty z instytutu¹⁵⁶.

Wspomniane prawo do bycia przyjętym przez instytut rodzi po stronie przełożonych zobowiązanie do przyjęcia. Może się jednak zdarzyć, iż powrót członka z eksklaustracji rodzi obawy, że jego obecność we wspólnocie może stać się przyczyną poważnych niepokojów lub szkód. W takim przypadku przełożeni zakonni mogą się zwrócić do kompetentnego przełożonego zewnętrznego z prośbą o przedłużenie lub odnowienie indultu eksklaustracji, albo też, w krańcowych przypadkach, wszcząć proces w celu usunięcia członka instytutu¹⁵⁷.

Zakończenie

Zarówno papież Paweł VI jak i papież Jan Paweł II w swych przemówieniach do audytorów i pracowników Trybunału Roty Rzymskiej podkreślali wielokrotnie pastoralny wymiar tak sprawowania w Kościele władzy sądenia jak i władzy rządzenia. Naczelnym kryterium stosowania przepisów dyscyplinarnych winna być zawsze słusność kanoniczna, zaś sama postępa pasterska w sprawowaniu władzy wyraża się przez udzielanie pomocy tym członkom Ludu Bożego, którzy znaleźli się w trudnościach.

W wielu dziedzinach prawa kościelnego obserwujemy rozwój przepisów zmierzający w tym właśnie kierunku. Szczególnie w okresie posoborowym nastąpiło pewne przeorientowanie w stosowaniu norm prawnych, uwzględniające i broniące jednocześnie podstawowych praw członków Ludu Bożego.

Jedną z dziedzin, w której nastąpił duży rozwój przepisów, a jednocześnie obserwujemy ich *służebne* względem człowieka nastawienie są przepisy regulujące prawny pobyt członków instytutów zakonnych poza własnymi wspólnotami, a w szczególności analizowana powyżej instytucja eksklaustracji, której normy wprost stanowią, iż przy jej stosowaniu postępować należy z zachowaniem słusności i miłości.

Szczegółowe omówienia i analizy dokonane w artykule a przedstawiające aktualnie obowiązujące przepisy poczynione zostały także z uwzględnieniem strony praktycznej ich stosowania. Stąd rodzi się nadzieja, iż mogą stać się pomocą dla tych wszystkich, którzy stykają się z przedstawioną instytucją z racji pełnienia swych obowiązków.

¹⁵⁶ Por. kan. 696 § 1.

¹⁵⁷ Por. A. Calabrese, j.w., s. 333, a także B. Zuber t, j.w., s. 208.

**L'indulto d'escaustrazione nelle norme del Codice di Diritto
Canonico del 1983 e nella prassi della Curia Romana**

Le norme del Codice di Diritto Canonico ed i problemi pratici della vita comune negli Istituti di Vita Consacrata dimostrano una costante necessità d'escaustrazione e la sua grande utilità nel rimediare le difficoltà riguardanti sia le crisi della vocazione che quelle della vita comune.

L'articolo vuole offrire un'analisi delle norme giuridiche riguardanti l'istituzione d'escaustrazione finora vigenti e incluse nell'attuale Codice di Diritto Canonico. Per chiarire meglio la problematica, l'autore presenta le vigenti categorie d'escaustrazione, quindi ne fa un'analisi dettagliata.

Nel primo posto viene dimostrata l'escaustrazione volontaria concessa per un periodo di tre anni. Si prendono in considerazione cause, soggetto, questioni riguardanti la sua durata, competenza dei superiori e contenuto dell'indulto.

In simile modo sono stati presentati le ulteriori categorie d'escaustrazione: escaustrazione semplice per un periodo di più di tre anni, escaustrazione delle monache ed escaustrazione imposta. Viene descritta anche l'escaustrazione qualificata che non si trova nelle norme del Codice, è usata tuttavia nella pratica della Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica. Nell'ultima parte dell'articolo l'autore presenta gli effetti canonici dell'escaustrazione, comuni per tutte le categorie.

L'analisi fatta dall'articolo riguardante le prescrizioni attualmente vigenti tiene conto anche della questione pratica della loro applicazione. Si spera che essa possa diventare un aiuto per coloro che, in quanto superiori degli istituti di Vita Consacrata o delle Società di Vita Apostolica, devono servirsi di quest'istituzione giuridica.